

**Шахснинг
ижтимоий
борлиқни билиши
ва билиш
мезонлари**

Режа

1. Билиш жараёнлари
2. Идрок ва идрок қилиш қонунлари
3. Хотира ва шахс тажрибасининг бойлиги
4. Тафаккур шакллари ва соғлом фикрлаш

Инсон онги бир қарашда яхлит нарса, аслида у айрим жараёнлардан иборат. Шунинг учун ҳам атроф-мухитни, ўзини билишига имкон берувчи онгни ўрганиш учун уни алохида психик жараёнларга бўлиб ўргана бошлаганлар. Бу жараёнлар – сезгилар, идрок, хотира, диққат, тафаккур, нутқ ва бошқалар. Бу жараёнлар шу қадар бир-бири билан боғлиқки, бирини иккинчисиз тасаввур қилишнинг ўзи қийин.

Психологиянинг фикрича, инсон ниманики идрок қилса, уни фигура ва фонда идрок қилади.

Фигура – шундай нарсаки, уни аниқ англаш, ажратиш, кўриш, эшитиш ва туйиш мумкин.

Фон эса аксинча, ноаниқроқ, умумийроқ нарса бўлиб, аниқ объектни ажратишга ёрдам беради.

Идрок – бу билишнинг шундай шаклики, у борликдаги кўплаб, хилма-хил предмет ва ходисалар орасида бизга айна пайтда керак бўлган объектнинг хосса ва хусусиятлари билан яълит тарзда акс этишимизни таъминлайди.

Шахс идрок қилиши жараёнларига хос булган қонуниятлар

Фигура ва фоннинг илгари ҳаракатга бошлиқлиги қонуни

Идрокнинг констант (ўзгармас)лиги қонуни

Кутишлар ва тахминларнинг идрокка таъсири

Ўзгармас маълумотнинг идрок қилинмаслиги қонуни

Англоганлик қонуни

Тахминларни текшириш жараёнида идрок қилиш

Хотира – бу тажрибага алоқадор хар қандай маълумотни эслаб қолиш, эсда сақлаш, эсга тушириш ва унутиш билан боғлиқ мураккаб жараён.

Хотирада турли маълумотларни тўлароқ сақланишига боғлиқ омиллар:

- Эсда сақлаб қолиш билан боғлиқ ҳаракатларнинг яқунланганлик даражасига
- Шахснинг ўзи шуғулланаётган ишга нечоғлик қизиқиш билдираётганлиги ва шу ишга мойиллигига
- Шахснинг бевосита фаолият мазмуни ва ахамиятига муносабатининг қандайлигига
- Шахснинг айна пайтдаги кайфиятига
- Иродавий кучи ва интилишларига

Хотира самарадорлиги эслаб қолишнинг кўлами ва тезлиги, эсда сақлашнинг давомийлиги, эсга туширишнинг аниқлиги билан аниқланади. Демак, одамлар ҳам айнан шу сифатларга кўра қуйидагича фарқланади:

Материални тезда эслаб қоладиганлар

Материални узоқ вақт эсда сақлайдиганлар

Истаган пайтда осонлик билан эсга туширийдиганлар

Маълумотни хотирадан чақириб олиш омилларига қуйидагилар киради:

Маълумотнинг анланганлиги. Биз ўзимиз тўла анлаган, тушунган нарсаларни осонроқ эсга туширимиз. Яъни материални яхшилаб сақлаш ва эсга тушириш учун уни тушуниш ва анлаш керак. Мазмуни ва мохиятини тушунган холда, иложи бўлса, ўзимиздаги қизиқишларга боғлай олишимиз керак.

Кутилмаган маълумот. Кутилмаганда пайдо бўлган янги ва яхши маълумот ҳам эсга яхши тушади.

Маълумотнинг мазмун ёки шакл жihatдан бир-бирига яқинлиги.

Масалан, ўқув режасига киритилган барча фанлар шундай бирин-кетинликда бериладики, биринчи ўзлаштириш иккинчисининг ҳам ўзлаштирилишига, бир-бирини тўлдиришига хизмат қилсин.

Эсда сақлаш вақти билан эсга тушириш вақти ўртасидаги фарқ. Одамга берилган маълумотни идрок қилиш ва шу орқали эсда сақлаш вақти қанчалик кўп бўлса, эсга тушириш ҳам шунчалик осон бўлади.

Шахснинг ўзи ўйлаб топиб, ўзи бевосита бажарган ишлари жуда осон эсга тушади. Бу ходиса психологияда **генерация эффекти** деб аталади. Агар талба ёки ўқитувчи бирор теоремани мустақил равишда ўзи исбот қилган бўлса ёки бирор хулосага мустақил равишда келолган бўлса, уни хохлаган пайтда осонгина эсга туширади.

Хотиранинг саккиз қонуни:

Англоганлик қонуни

Қизиқиш қонуни

Илгариги билимлар қонуни

Эслаб қолишга тайёрлик
қонуни

Ассоциациялар қонуни

Бирин-кетинлик қонуни

Кучли таассуротлар қонуни

Тормозланиш қонуни

Тафаккур ва фикирлаш

Тафаккур-инсон омилини билиш объектлари ҳисобланмиш нарса ва ходисалар ўртасида мураккаб ҳар томонлама алоқаларнинг бўлишини таъминловчи умулашган ва мавҳумлашган акс эттириш шакладир.

Тафаккур қилишимизни таъминловчи орган- бу бизнинг миямиздир.

Тафаккур турлари

Назарий тафаккурлар

Амалий тафаккурлар

Кўрғазмали- ҳаракат тафаккури

Кўрғазмали- образли тафаккур

Минтиқий тафаккур

Тафаккур шакллари

Тушунчалар

Хукумлар

Хулосалар

Тафаккур операциялари


```
graph TD; A[Тафаккур операциялари] --> B[Анализ]; A --> C[Синтез]; A --> D[Таққослаш]; A --> E[Мавхумлаш-тириш]; A --> F[Умумлаш-тириш];
```

Анализ

Синтез

Таққослаш

Мавхумлаш-
тириш

Умумлаш-
тириш

